

A BALRA KIHELYEZÉS OPTIMALITÁSELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE*

NAGY GIZELLA MÁRIA

1. Bevezetés

Tanulmányom célja a balra kihelyezés vizsgálata (Left Dislocation) az angol, a német és a magyar nyelvben. Nem pusztán szintaktikai kritériumok alapján elemzem ezt a szerkezetet, hanem pragmatikai szempontokat is figyelembe veszek, amelyek diskurzus-orientált jegyek formájában fognak megjelenni az elemzésben. Két fontos feltevésből indulok ki: (i) a balra kihelyezés új topikok kiemelését szolgálja; (ii) szintaktikai szempontból a kihelyezett frázis a predikátum tartományán kívülre kerül.

2. A balra kihelyezés szintaktikai és pragmatikai jellemzői

2.1. *A balra kihelyezés szerkezete*

Elsőként bemutatom a balra kihelyezés (BK) fontos szintaktikai ismérveit, ill. hogy milyen formában jelenhet meg az egyes nyelvekben. Közös vonása ezeknek a szerkezeteknek, hogy a balra kihelyezett referáló frázis a tagmondat keretein kívül jelenik meg, a mondaton belül pedig egy neki megfelelő rezumptív névmás¹ helyettesíti. A nyelvspecifikus különbségek a rezumptív névmás szerkezeti helyéből és formájából adódnak.

Az (1) és (2) angol példákban a balra kihelyezett frázis tárgy, ill. a (3)-ban alany. A rezumptív névmás minden esetben mondaton belüli argumentum, ill. alanyi pozícióban helyezkedik el, formailag a személyes névmás nemben és számban a kihelyezett frázissal egyező alakja, esete a mondatban betöltött funkciójától függ.

---

* Köszönetemet fejezem ki Mark Newsonnak a dolgozathoz és Marosán Lajosnak a kéziratához fűzött kritikai megjegyzéseierért.

¹ A kihelyezett elemeket és a rezumptív névmásokat kiemeltem a példákban; a glosszában (R) jelöli a rezumptív névmás megfelelőjét.

- (1) **Old Sandy Patterson**, oh I want to see **him** now, I wonder if he's in today.
 öreg S. P.   ó akarom látni őt(R)most, én kíváncsi vagyok hogy ő van bent ma
 'S.P., ó, szeretném őt most látni, kíváncsi vagyok, bent van-e ma.'
- (2) **That trunk**,   put   **it**   in the car!   (Hidalgo 2000: 2)
 az láda   tedd   azt(R)   -be az autó
 'Azt aládát, azt tedd be az autóba!'
- (3) **Heavy metal**_i,   **it**_i's   noisy.
 heavy metal   az(R)   hangos
 'A heavy metal, az hangos.'   (Gregory és Michaelis 1675)

A németben, ahogyan a példák is mutatják, többféle variációját találjuk a tárgyalt szerkezetnek. Az első példában (a (4)-ben) a kihelyezett főnévi csoport alanyesetben áll, míg a neki megfelelő rezumptív névmás tárgyesetben, azaz nincs esetbeli egyezés közöttük. Formáját tekintve a névmás lehet személyes vagy mutató névmás is. Ez a szerkezetet a szakirodalomban Függeléktopikus konstrukciónak is nevezik (Hanging Topic Left Dislocation, HTLD).

A következő példa, az (5), egy ún. kontrasztív BK. Abban tér el az előző szerkezettől, hogy a kihelyezett frázis esete megegyezik a névmásával, azaz a predikátum által meghatározott esettel, ill. mint a példában is látszik, azonos prepozícióval jelenik meg a frázis mint a rezumptív. Ezenkívül a névmás – a *der/die/das* mutató névmás megfelelő alakja – az ige előtt jelenik meg minden esetben, látszólag topikpozícióban.

- (4) Der neue Roman von Grass, ich würde   ihn/den   nicht empfehlen.
 az-nom új regényét Grassnak én felt.mód szem./dem.nm. azt(R)   nem ajánlanám
 'Grass új regényét, azt nem ajánlanám.'   (Molnár 1998: 93)
- (5) Mit dem Hans, mit dem   spreche ich   nicht mehr.
 -val az-dat Hans vele(R)   beszélek én   nem többé
 'A Hans-szal, azzal nem beszélek többet.'   (Nolda 2004: 8)

A magyarban (l. (6)-(8) példa) egyféle lehetséges BK-fajtát figyelhetünk meg. Jellemzője, hogy a kiemelt főnévi vagy posztpozíciós csoport egyezik a rezumptív névmással, ami pedig mondat eleji pozícióban,

topikpozícióban jelenik meg, mint azt a (6) példa az igekötős igével mutatja. A két idézett angol fordítás – a (7) és (8) mondatoknál – arra utal, hogy a magyar BK jelentését tekintve lehet kontrasztív, de nem feltétlenül az.

(6) **Jánossal, azzal** szívesen elmegyünk kirándulni.

(7) **Péter, az** ajándékot kapott Maritól.

'Peter, he got a present from Mari (while other people might have got something else).'

(8) **Péter mellett, a mellett** nem állt senki.

'Next to Peter, there was nobody standing next to him (while next to someone else might have stood someone).'

(Lipták és Vicente 2006: 3)

2.2. A BK szerkezeti pozíciók szempontjából

Ebben a részben amellett szeretnék érvelni, hogy (i) a balra kihelyezett frázis a bal mondatthátár legkülső pozícióját foglalja el; és (ii) a rezumptív névmás a szintaktikai topikpozícióba kerül olyan esetekben, amikor nem marad helyben.

Mint azt az adatok mutatják, a balra kihelyezett elemet más elemek nem előzhetik meg. Fókuszmozgatás és BK esetében a balra kihelyezett főnévi csoportnak meg kell előznie a mondat elejére mozgatott fókuszjegyű frázist (lásd a (9) és a (10) példát).

(9) **My friends**, fifty six hundred dollars_{top}, **they** raised.

a barátaim ötvenhatezer dollárt ők(R) gyűjtöttek

(10) *Fifty six hundred dollars_{top}, **my friends**, **they** raised.

ötvenhatezer dollárt a barátaim ők(R) gyűjtöttek

(Lambrecht 2001: 1067)

Továbbá a BK tipikusan főmondati jelenség: bár néhány esetekben előfordulhat alárendelt mondatban (l. (11)-(12)), az esetek túlnyomó részében nem ágyazható be (l. (13)-(15)). Viszont a kihelyezett frázis vonatkozhat alárendelő mondatban levő rezumptív névmásra, mint a (16)-os mondat esetén. Ez szintén azt támasztja alá, hogy a kihelyezett frázis mindkét tagmondaton kívül esik.

- (11) a. Jeder glaubt, **den Otto**, Maria liebe **ihn**.
 mindenki gondolja az_{acc} Ottót Mária szereti őt(R)
- b. ?Jeder glaubt, **den Hans**, dass **den** jeder mag.
 mindenki gondolja a_{acc} Hans-ot hogy azt(R) mindenki szereti
 (Frey 2004: 20)
- (12) I said that, **my father**, **he** was tight as a hoot-owl.
 én mondtam hogy én apja ő(R) volt részeg mint egy bagoly
 (Ross 1976, idézve Shaer – Frey 2003: 20)
- (13) *Jeder glaubt, **den Otto**, dass **ihn** Maria liebt.
 mindenki gondolja az_{acc} Ottót hogy őt(R) Mária szereti
 (Frey 2004: 21)
- (14) ***Den Peter**, Hans geht in die Kneipe, bevor er **den** trifft.
 a_{acc} Péter Hans megy a kocsmába mielőtt ő őt(R) találkozik
 (Shaer – Frey 2003: 8)
- (15) *Amikor **azt a filmet**, **azt** láttam, még gyerek voltam.
- (16) **Dieser Film**, als ich **den** sah, war ich ein Kind.
 ez_{nom} a film amikor én azt(R) láttam voltam én egy gyerek
 (Lambrecht 2001: 1025)

A második feltevést, azaz hogy a rezumptív névmás topikpozícióban található, a következő magyar példákkal (a (17)-(19)-ig) igazolom. Az első mondat egy egyszerű BK-t tartalmaz, amelyben az alany ige mögötti argumentumpozícióban áll, a következő két szerkezetben viszont topicalizáltuk az alanyt. Megfigyelhető, hogy a névmás meg is előzheti és követheti is a topikot: ez arra enged következtetni, hogy a topikokkal megegyező helyet foglal el.

- (17) Pétert, **azt/őt** meghívta Mari.
 (18) Pétert, **azt/őt** Mari_T meghívta.
 (19) Pétert, Mari_T **őt** meghívta.

2.3. A topikalizáció és a BK pragmatikai szempontból

Mint már a bevezetésben utaltam rá, a BK szoros kapcsolatban áll a topik fogalmával. Pragmatikailag a topikot egyrészt úgy szokták meghatározni, mint adott, a beszélő és a hallgató számára ismert információt („givenness topic”); másrészt mint a mondat témáját („aboutness topic”), amelyről az adott mondat(ok)ban állítunk valamit,² ill. amivel kapcsolatban a beszélő növelni szeretné a hallgató tudását, vagy szeretné, hogy a hallgató reagáljon, vagy amiről kérdést tesz fel.³ Givón (1983) ezen kívül megkülönbözteti a tematikus bekezdésbeli⁴ elhelyezkedésük alapján az új vagy újonnan felvett topikokat, amelyek a tematikus egységek elején találhatók, ill. a folyamatosakat, amelyek a bekezdés középső részén helyezkednek el és egy már topikként funkcionáló elem topik-státuszát tartják fenn.

Az alábbi, korpuszvizsgálatok alapján felállított topik folyamatossági skála azt mutatja, hogyan változik egy topik szintaktikai megjelenése újdonságának vagy megjósolhatóságának függvényében. Minél ismertebb vagy hangsúlytalanabb egy topik, annál lejjebb helyezkedik el a skálán, és annál jelöltebb formában jelenik meg a mondatban; a legkevésbé megjósolhatóak az új topikok, melyek kifejezési módja a szintaktikailag is legjelöltebb szerkezet, a balra kihelyezés.

(20) Topik folyamatossági skála (Givón 1983: 359 nyomán)
zéró > hangsúlytalan > hangsúlyos/ > határozott > szintaktikai > BK
forma névmás/ klitikum önálló névmás NP topik

---

² „(i) Topiks sind jene Ausdrücke, deren Referenten im Diskurs bereits vorher eingeführt wurden oder die aus anderen Gründen den Gesprächsteilnehmern bereits gegenwärtig sind (‘familiarity’-Konzept).

(ii) Topiks sind die Ausdrücke, über deren Referenten durch die Sätze Aussagen gemacht werden – Topik ist eine Kategorie des pragmatischen ‘Worüber’ (‘aboutness’-Konzept).” (Frey 2000: 138)

³ „An entity E is the topic of the sentence, iff in using S the speaker intends to increase the addressee’s knowledge about, request information about, or otherwise get the addressee to act with respect to E.” (Gundel 1988: 210)

⁴ A tematikus bekezdést több, propozíciót tartalmazó mondat alkotja – amelyek a diskurzus alapegységei –, és ez a első komplex szint, amelyben már beszélhetünk a diskurzus folyamatosságáról (Givón 1983: 6).

Az előbbiek alapján háromféle diskurzus-orientált jegyet fogok használni az elemzésben: a [ról], az [új] és a [kontraszt] jegyet. A [ról] jegy⁵ azt az elemet jelöli, amely szöveggrammatikailag topik funkciójú. Ez azonban nem minden nyelvben lesz szintaktikai topik is, ezért nem [+topik]-kal jelölöm. Egy topik hangsúlyossága, prominenciája két dologból adódhat: egyrészt a viszonylagos újdonságából, másrészt a kontrasztivitásából. Ezek alapján bevezetem az [új] jegyet, Choi (1998) [NEW] jegyének megfelelőjét, amelynek elsődleges funkciója a fókusz jelölése, de a [ról] jeggyel kombinálva az új topikokat fogja jelölni. A kontrasztivitás jegyet olyan topikok esetében használok, ahol a jelentés adott alternatívákból történő kiválasztást implikál.

A fentiek alapján, mivel a szintaktikai topicalizáció prominens topikok kiemelését szolgálja, jegyei a következők: [-új], [+ról] és nyelvtől vagy kontextustól függően [+kontrasztív]. A balra kihelyezett frázisok új topik bevezetését szolgálják, ezért ezek az inputban [+új] és [+ról] jegyet hordoznak. Ez a jegyszerkezet azonban szembenáll a (21) alatti pragmatikai elvvel, amely kimondja, hogy nem lehet egy tagmondaton belül bevezetni egy új elemet a diskurzusba, és ugyanabban a tagmondatban topikká tenni.

- (21) A referálás és szerep elválasztásának elve:
Nem lehet egyszerre bevezetni egy új referáló kifejezést, és ugyanabban a tagmondatban beszélni róla.⁶
(Lambrecht 1994: 185)

Felteszem, hogy ez a kiváltó oka a BK szerkezetek létrejöttének. Mivel a két szembenálló jegy nem jelenhet meg egy elemen, a kihelyezett frázis megtartja az [+új] jegyet, míg a rezumptív névmásra kerül a [+ról] jegy: így a kihelyezett frázis bevezeti az új elemet a diskurzusba, a névmás pedig már utalhat rá mint topikra.

3. Az optimalitáselméleti elemzés — „Illesztő szintaxis”

A fent bevezetett feltevéseket alapul véve a BK-t olyan optimalitáselméleti keretben fogom elemezni, amely nem hierarchikus szerkezetben gondolkodik, hanem az elemek egymás mellé rendezéseként vezeti le a

⁵ Az [+about] jegy magyar megfelelője.

⁶ „Principle of Separation of Reference and Role: Do not introduce a referent and talk about it in the same clause.”

szórendet, ún. illesztő megszorításokkal („alignment constraints”) (Newson 2004). A következő megszorítás-típusokat használom: illesztő megszorítások, amelyek egymáshoz képest rendezik az elemeket; hűségességi megszorítások, amelyek az inputban megadott jegyek és elemek megtartására, ill. nem bemeneti elemek kizárására törekszenek; és pragmatikai jegyekre vonatkozó diskurzus-orientált megszorítások.

3.1. *A vizsgált nyelvek mondat szerkezete: a topik és az alany státusza*⁷

Először az alapszerkezetre épülő topicalizációs szerkezeteket leveztését mutatom be a három vizsgált nyelvben. Az alany, az ige és a vonzatok sorrendjét a következő illesztő megszorítások határozzák meg, l. (22), melyek párokban fordulnak elő;⁸ a topik helyét pedig (23). Fontos megjegyezni, hogy az alany is az ige egyik argumentumának számít, amelyet az inputban [S] alanyi jeggyel láttunk el, ezáltal jelöltebb lesz a többi argumentumnál.

(22) SP („SUBJECT-PREDICATE”): Az alany a predikátum bal oldalán van.

PS: Az alany a predikátum jobb oldalán van.

PA: Az argumentum a predikátum jobb oldalán van.

AP: Az argumentum a predikátum bal oldalán van.

(23) TP: A topik a predikátum bal oldalán van. (Párja: PT)

Ezeknek a megszorításoknak a sajátossága, hogy kétféleképpen sértethetők meg. Ha egy elem egy másik adott elem megfelelő oldalán van, de nem közvetlenül mellette, akkor ez kevésbé súlyos szabályszegés, mintha nem megfelelő oldalon lenne. Az előbbi típust az optimalitás elméletben szokásos csillaggal (*) jelölöm, a két elemet elválasztó más elemek számának megfelelően. Az utóbbi típust, ha egy elem nem a megfelelő oldalon van, nagy csillaggal (★) jelzem: csak egyszer fordulhat elő egy megszorítással kapcsolatban, viszont súlyosabb bármennyi normál csillagnál, amelyek a távolságot jelölik.

---

⁷ Az alapszórendek leveztésénél a Newson (2004) által megalapozott optimalitáselméleti modell („alignment syntax”) koncepcióját követem; egyes megszorítások Newson (2004) és Gáspár (2005) munkáján alapulnak, kisebb módosításokkal.

⁸ Az áttekinthetőség kedvéért a táblázatokban a pároknak csak azt az elemét tüntetem fel, amelynek döntő szerepe van az optimális szerkezet kiválasztásában.

Az illesztő megszorításokat nemcsak úgy lehet kielégíteni, hogy megfelelő helyre rendezünk egy elemet, hanem akkor is teljesülnek, ha az adott elem, amire a megszorítás vonatkozik, hiányzik a szerkezetből. Ennek ellensúlyozására szükség van hűségességi megszorításokra is, melyek megtiltják, hogy elemek, ill. jegyek törlődjenek.⁹

(24) MAX(JEGY): Az inputban megadott jegy nem törölhető.

Formái: MAX(S): az inputban megadott „alany” jegy nem törölhető.

MAX(T): az inputban megadott „topik” jegy nem törölhető.

Az utolsó kérdés a topik jegyeire vonatkozik. Mint ismeretes, a szintaktikai topikalizációs szerkezet jelöltsége nyelvenként eltérő. Az angolban például kifejezetten szokatlan, a normál kijelentő mondattól eltérőnek ítéltető meg; a németben is jelöltebb az alany kezdetű mondatoknál. Diskurzusjegyekre lefordítva, ezekben a nyelvekben a pragmatikai topiknak kontrasztívna is kell lennie, hogy szintaktikailag kiemeljük, azaz a topikalizációhoz szükséges a jegyek: [+ról] és [+kontrasztív]. A magyarban viszont sokkal gyakoribbak és jelöltebbek a kiemelt topikot tartalmazó mondatok, mivel a szórendet nagyrészt diskurzusjegyek határozzák meg. Ezt a fajta topikprominenciát tükröznie kell az elemzésnek, úgy, hogy egyedül a [+ról] jegy is elég lesz ahhoz, hogy topikalizációt idézzon elő.

A fentiekből következik, hogy ha kétfajta topik létezik, akkor ezt tükröznie kell a topikra vonatkozó megszorításoknak is. Tehát az eddigi TP kikötés felbontható egy kontrasztív topikokra (25) és egy legalább [+ról] jeggyel rendelkező topikokra vonatkozó megszorításra (26):

(25) $X_{[+RÖL][+KONTR]}P$

(26) $X_{[+RÖL]}P$

Az angolban és a németben az első, azaz a (25) alatti szabály lesz döntő pozícióban a hierarchiában, így csak a kontrasztív topikok fognak mozogni. A magyarban viszont a másik megszorítás, a (26), lesz magasabbban. Az áttekinthetőség kedvéért azonban a táblázatokban nagyrészt a TP rövidítést fogom használni, de minden esetben megemlítem, melyik altípus releváns.

---

⁹ A megszorításokban és táblázatokban használt „S” rövidítés az alany („subject”) jelölésére szolgál, az „A” rövidítés pedig az argumentumokéra.

A topikra, alanyra és az argumentumokra vonatkozó megszorítások bemutatása után a három vizsgált nyelv megszorítás-hierarchiáit állítom fel a következő részekben.

3.1.1. Angol

Az angol mondat szerkezet esetében mind a topikra, mind az alanyra vonatkozó hűségességi megszorítás a hierarchia elején áll, mivel mindkettőt a predikátum elé kell helyeznünk, és a többszörös topikalizáció is lehetséges. SP biztosan dominálja TP-t (amely ebben az esetben $X_{[+RÖL][+KONTR]}P$), mert a topik megelőzi az alanyt, azaz fontosabb, hogy az alany legyen közelebb a predikátumhoz. Az argumentumokat a predikátum mögé rendelő megszorítást annyiszor sértik meg súlyosan (☆) a szerkezetek, ahány argumentum található az ige előtt.

(T1) Topikalizációs szerkezet az angolban

S: „I”; T: „John”	MAX (S, T)	SP	TP	PA
a. John _T , I _S hate. (Johnt én utálok)			*	☆☆
b. John _T hate I _S .		☆!		☆
c. I _S hate John _T .			☆!	☆
d. John _T hate I.	*!			☆
e. I _S hate John.	*!			☆

Már az elemzés elején felmerülhet a kérdés, hogy a rendszer hogyan tud különbséget tenni egy elem mondat elejére helyezése és balra kihelyezése között. Ez azért is problematikus, mert a BK esetén a rezumptív névmás megjelenése miatt jobban teljesül a PA megszorítás (c. szerkezet, T2), mivel a névmás egy argumentumot helyettesít, és argumentumpozícióban van, míg topikalizáció esetén sem az alany, sem a topikalizált frázis nem követi a predikátumot. Azért, hogy ne mindig a rezumptív névmást tartalmazó kiemeléses szerkezetek legyenek optimálisak, egy hűségességi megszorításra van szükség, amely korlátozza a nem inputból származó elemek beillesztését (27).

- (27) DEP(LEXIKAI ELEMEEK): minden lexikai elemnek rendelkeznie kell egy neki megfelelő elemmel az inputban (azaz ne illesszünk be új elemet).

(T2) Nem motivált BK kizárása topikalizációs szerkezetben

S: „I”; T: „John”	DEP(LEX)	MAX(S, T)	SP	TP	PA
☞ a. John _T I _S hate.				*	☆☆
b. John _T hate I _S .			☆!		☆
c. John _T I _S hate him .	*!			*	☆

3.1.2. Német

A német esetében a topik (jegyei:[+ról] [+kontr]) vagy – ha nincs topik jegyű elem az inputban – az alany áll az első helyen (V2-szórend). Ezt a mintát úgy vezethetjük le, hogy a győztes topikalizációs szerkezetben töröltük az alanyi jegyet, így az nem sérti meg az alany helyzetére vonatkozó megszorítást.

Fontos kitérni a topikmegszorítások sorrendjére: TP > MAX(T), azaz fordítva, mint az angol esetében. Ez azt eredményezi, hogy csak egyszeres topikalizáció lesz lehetséges: optimálisabb lesz letörölni a további topikjegyeket, ha azok már nem kerülhetnek közvetlen ige előtti pozícióba.

(T3) Német topikalizáció

S: „ich”; T: „den Toyota”	TP	MAX(T)	SP	MAX(S)	PA
☞ Den Toyota _T kaufte ich. (a Toyotát vettem én)				*	☆
Den Toyota _T kaufte ich _S .			☆!		☆
Ich _S kaufte den Toyota _T .	☆!				☆
Ich _S kaufte den Toyota.		*!			☆

3.1.3. Magyar

Mivel a magyarban nincs alanyi pozíció (É. Kiss 2002), azaz az [S] jegy nem játszik szerepet az elemek elrendezésében, mindig törlődik. Formalizálva: {SP, PS}: azáltal, hogy egyenértékűvé tesszük az alanyra vonatkozó megszorítás-párt, az alany állhat a predikátum bármelyik oldalán, mindenképpen megsérti. Tehát a leoptimálisabb megoldás az alanyi jegy törlése, így minden argumentum az ige mögött fog elhelyezkedni alapesetben.

A magyar diskurzus-konfigurációs tulajdonsága azzal fejezhető ki, hogy a [+ról] jegynek önmagában is szintaktikai topikalizációt vált ki, azaz T = [+ról], tehát TP alatt most a $X_{[+RÖL]}P$ megszorítás értendő.

(T4) Alapszerkezet topikkal a magyarban

S: „Jon”; T: „Garfieldot”	SP, PS	MAX(S), MAX(T)	TP, azaz $X_{[+RÖL]}P$	PA
☞ Garfieldot[+ról] megeteti Jon.		*		☆
Garfieldot[+ról] megeteti Jon _S .	☆!			☆
Jon _S megeteti Garfieldot.	☆!	*	☆	☆
Garfieldot[+ról] Jon megeteti.		*	*!	☆ ☆

3.2. A balra kihelyezésre vonatkozó megszorítások

A topikalizáció elemzése után bemutatom azokat a megszorításokat, amelyek a BK létrejöttében közrejátszanak. A 2.3. pontban leírtak szerint pragmatikai oka van a balra kihelyezésnek, mégpedig az, hogy egy új elem nem kerülhet azonnal topik szerepbe, előbb be kell vezetni a diskurzusba, csak ezután funkcionálhat topikként. Az ezt kifejező megszorítás:

(28) $*X_{[+ÚJ, +RÖL]}$: az új topikok nem megengedettek (táblázatban: $*X_{+ú+r}$).

A topik jegyeire vonatkozó hűségességi megszorítást ki kell terjeszteni minden pragmatikailag motivált jegyre (ezek: [új], [ról] és [kontr]), ezért a MAX(T) új formája a következő lesz:

(29) MAX(D.O. JEGYEK): diskurzus-orientált (pragmatikai) jegyek nem törölhetők.

Ezenkívül el kell érni, hogy az adott főnévi csoportot valóban bal oldalra helyezzük ki, mivel az előző két megszorításból ez nem következik. Pragmatikailag belátható, hogy az újonnan bevezetett elem, maga a lexikális frázis, az adott mondat előtt jelenik meg, azaz a rezumptív névmás előtt, hogy ismertté tegye a referenst és a névmás utalni tudjon rá. Formalizálva ez úgy fejezhető ki, hogy egy adott elem megjelenési formái közül az [+új] jegyű forma megelőzi a nem új formákat, l. (30).

(30) $X_{i [+ÚJ]} \gg X_i$ (Referencia-szabály): egy $X_{i [+új]}$ megelőzi az X_i -t. (a táblázatokban: REFSZ)

Végezetül, mint azt már említettem, a TP megszorítás valójában $X_{[+R\acute{O}L, +K\acute{O}NTR]}P$ az angolban és a németben, azaz csak a kontrasztív topikokat mozgatjuk előre. Az általánosabb $X_{[+R\acute{O}L]}P$ lejjebb helyezkedik el ezekben a nyelvekben, míg a magyarban ez utóbbi lesz domináns.

3.2.1. Angol balra kihelyezés

Mindhárom nyelv esetében kétféle inputot feltételezek BK esetén. A kihelyezendő frázis jegyei minden esetben $[+új]$ és $[+r\acute{o}l]$, amelyekhez még a prominencia-jegy is társulhat — az már az adott nyelvtől függ, hogy az utóbbi jegy jelenléte okoz-e különbséget a BK szerkezetében.

Az első táblázat (T5) egy $[+új]$ $[+r\acute{o}l]$ jegyű BK szerkezetét vezeti le. A két balra kihelyezést nem tartalmazó szerkezet azonnal kiesik: A d. mondat új topikot tartalmaz, és ez ellentmond a pragmatikai kikötésünknek. Az e. szerkezetben pedig töröltünk egy diskurzus-jegyet, hogy $*X+Ú+R$ teljesüljön. Az a., b. és c. mondat — amelyekben a kihelyezett frázis a predikátum tartományán kívül van — mindenképpen megsérti a DEP(LEX) megszorítást, mert egy beillesztett rezumptív névmást tartalmaznak, viszont esetükben az $[+új]$ és a $[+r\acute{o}l]$ jegy két különböző elemen jelenik meg, így nem sértik meg az új topikokat tiltó megszorítást ($*X+ú+r$). A b. szerkezetben jobbra kihelyezés történt, a c. pedig egy feleslegesen topikalizált névmást tartalmaz, amely többszörösen megsérti az argumentum-illesztő szabályt.

(T5) Angol BK – A balra kihelyezett frázis $[+új]$ $[+r\acute{o}l]$

„John”: $[+új]$ $[+r\acute{o}l]$	$*X+ú+R$	MAX (D.O., S)	DEP (LEX)	REF SZ	SP	TP	PA
a. John $[+új]$, [I _S hate him $[+r\acute{o}l]$]			*				☆
b. [I _S hate him $[+r\acute{o}l]$,] John $[+új]$			*	*!			☆
c. John $[+új]$, [him $[+r\acute{o}l]$ I _S hate]			*				☆☆ !
d. John $[+új]$, $+r\acute{o}l]$ I _S hate	*!						☆☆
e. John $[+r\acute{o}l]$ I _S hate		*!					☆☆

A másik lehetséges input esetén is ugyanazt a szerkezetet kapjuk, azaz a [kontr] jegy jelenléte nem változtat a szerkezeten. A kihelyezendő frázis „hasadásakor” kétféleképpen oszolhatnak meg a jegyek: a kihelyezett elem lesz [+új] és [+kontr], a rezumptív pedig [+ról] (pl. a. szerkezet, T6), ill. a kihelyezett elem [+új] lesz, a névmás pedig [+ról] és [+kontr] egyszerre (c. szerkezet, T6). Tekintve, hogy az első esetben ugyanaz a szerkezet jön létre, mint kontrasztív jegy nélkül (T5), a második esetben viszont szintaktikai topikká válik a névmás, ezért előre kellene helyezni, gazdaságosabb, ha a [+kontr] és a [+ról] nem ugyanazon az elemen jelenik meg, ha nincs olyan magasrendű megszorítás, ami ezt megköveteli.

(T6) Angol BK – a kihelyezett frázis [+új] [+ról] és [+kontrasztív]

„John”: [+új][+ról][+kontr]	*X+ú+R	MAX (D.O., S)	DEP (LEX)	REF SZ	SP	TP	PA
a. John[+ú,+pr] [I _S hate him[+r]]			*				☆
b. [I _S hate him[+r]] John[+ú, +pr]			*	*!			☆
c. John[+ú] [him[+r,+pr] I _S hate]			*				☆☆!
d. John[+ú, +r, +pr] I _S hate	*!						☆☆
e. John[+r,+pr] I _S hate.		*!					☆☆

Ezt az elemzést, miszerint angolban csak egyfajta BK lehetséges, pragmatikai vizsgálatok is igazolják. Jelentés szempontjából bizonyított (Prince 1997), hogy az angol BK csak új topikok bevezetését szolgálja, és nincs kontrasztív értelmezése.

3.2.2. Német BK: két különböző szerkezet

A német BK elemzésénél az a célom, hogy az alább bemutatott variánsokat lehetséges legyen levezetni. A Függeléktopikos BK, azaz a (31), szerkezete megegyezik az angoléval, a Kontrasztív BK esetén (a (32)-ben) azonban a rezumptív névmás szintaktikai topikpozícióba kerül.

- (31) **Der Hans,**   jeder   mag   **ihn.**   Függeléktopikos BK¹⁰
a-nom Hans   mindenki   szereti   őt-acc
- (32) **Den Hans,**   **den**   mag   jeder.   Kontrasztív BK
a-acc Hans(ot) azt(R)   szereti mindenki   (Nolda 2004: 7)

Azt teszem fel, hogy az első esetben [+új] és [+ról] jeggyel rendelkezik a kihelyezett frázis, így a rezumptív névmásra kerülő [+ról] jegy nem okoz topikalizációt. A második esetben [+új], [+ról] és [+kontr] jegyű az inputban kihelyezett frázis: akkor jön létre topikmozgatás, ha a [+ról] és a [+kontr] jegy is a névmáson van. Azonban ehhez szükség van egy hűségességi megszorításra, aminek hatására a kevésbé gazdaságos szerkezet kerül ki győztesként. Ez a megszorítás a pragmatikai jegyek inputban megadott kombinációjához hű kimeneti formákat preferálja, l. (33).

- (33) MAX[+RÓL&+KONTR]: ha az inputban ugyanahhoz az elemhez van hozzárendelve a [+ról] és a [+kontr] jegy, nem választhatók szét (röviden: MAX[R&K]).

Az első esetben (T7) még nincs szerepe a fenti szabálynak, mivel a kihelyezendő frázis jegyei: [+ról] és [+új]. Az e. szerkezeten kívül mindegyik mondat teljesíti az új topikok elleni megszorítást, a d.-ben azonban ez jegytörléssel valósul meg, ezért a MAX(D.O.) hűségességi szabály kizárja. A rezumptív névmás felesleges topikalizációja itt is kizárható (b. és c. szerkezet). A győztes jelöltben nem kell törölni az alanyi jegyet, mert szintaktikai topik híján az alany kerülhet predikátum előtti pozícióba.

---

¹⁰ A szakirodalomban szereplő „Hanging Topic Left Dislocation” megfelelője. (Frey 2001; Lambrecht 2001; Nolda 2004)

(T7) Német Függeléktopikos BK – az új topik jegyei: [+új, +ról]

„der Hans“: [+új][+ról]	*X+Ú+R	MAX (D.O.)	DEP (LEX)	TP	MAX [R&K]	SP	MAX (S)	PA
☞ a. Der Hans[+új] [jeder _S mag ihn[+ról]]			*					☆
b. Der Hans[+új] [ihn[+ról] mag jeder _S]			*			☆!		☆
c. Der Hans[+új] [ihn[+ról] mag jeder]			*				*!	☆
d. Den Hans[+új] mag jeder		*!					*	☆
e. Den Hans[+új, +ról] mag jeder	*!						*	☆

A (T8) táblázatban figyelhető meg az új, jegykombinációra vonatkozó hűségességi megszorítás, a MAX[R&P], működése. Ez kizárja az angollal megegyező c. mondatot, ahol elválasztottuk a [+ról] és a [+kontr] jegyet. A győztes szerkezetben a rezumptív névmásra helyeződik a mind a [+ról], mind a [+kontr] jegy, ezért az topikpozícióban jelenik meg. Ebben az esetben a. és b. szerkezet közül az a. lesz optimálisabb, mivel abban törlődött az alanyi jegy, míg a b. szerkezetben nem, ezzel megsérti az SP megszorítást. Az utolsó d. mondat egy pragmatikai jegy törlődése miatt esik ki korán a versenyből.

(T8) Német prominens új topik (kontrasztív) – jegyei: [+új, +ról, +kontrasztív]

„den Hans“: [+új][+ról][+kontr]	*X+Ú+R	MAX (D.O.)	DEP (LEX)	TP [R&K]	MAX [R&K]	SP	MAX (S)
☞ a. Den Hans[+új] [den[+r,+pr] mag jeder]			*				*
b. Den Hans[+új] [den[+r,+pr] mag jeder _S]			*			☆!	
c. Den Hans[+új,+pr] [jeder _S mag den[+r]]			*		*!		
d. Den Hans[+új] [jeder _S mag den[+ról]]		*!	*		*		

3.2.3. Balra kihelyezés magyarban

A magyarban csak egyfajta BK szerkezet lehetséges, amelyben a rezumptív névmás szintaktikai topikpozícióban áll. Tehát szintaktikailag ugyanaz lesz a szerkezet, akár jelen van a [+kontr] jegy az inputban, akár nincs. Ennek oka a magyar mondszerkezet diskurzus-orientáltsága: egyedül a [+ról] jegy is elég, hogy szintaktikai topikalizációt okozzon.¹¹ A szabályrendszer szempontjából ez azt jelenti, hogy a topik-megszorításnak a $X_{[+R]}P$ formája magasabbra kerül a hierarchiában a kontrasztív topikokra vonatkozó megszorításnál.

A (T9) táblázat bemutatja, hogy $X_{[+R]}P$ miatt a csak [+új] [+ról] jegyű frázis esetén is topikalizálódik a rezumptív névmás (a. szerkezet). Ugyanez a megszorítás kizárja, hogy a névmás argumentumpozícióban maradjon, mint a b. mondatban látható. A pragmatikai jegyek törlése a magyarban sem elfogadható (c.); az alany jegy viszont minden esetben törlődött (l. 3.1.3.).

(T9) BK a magyarban – a kihelyezett frázis inputbeli jegyei: [+új] és [+ról]

„Bélát”: [+új][+ról]	*X +Ú+R	MAX (D.O.)	DEP (LEX)	$X_{[+R]}P$ (TP)	SP,PS	MAX (S)	PA
a. Bélát[+új] [azt[+ról] felhívta Mari]			*			*	☆
b. Bélát[+új] [felhívta azt[+ról] Mari]			*	☆!		*	*
c. Bélát[+új] felhívta Mari		*!				*	☆
d. Bélát[+új, +ról] felhívta Mari	*!					*	☆

Kontrasztív új topik esetén (T10) ugyanazt a szórendet kapjuk, mint az előző esetben: a rezumptív névmás topikalizálódik (a. szerkezet). Értelmezésbeli érvek miatt azt teszem fel, hogy a magyarban is fontos, hogy a topik- és a kontraszt-jegy ne váljon szét, ezért – bár szerkezetileg azonos a c. mondatnál – az a. jelölt lesz a legoptimálisabb.

¹¹ Természetesen a magyarban is vannak in situ topikok. Ezek feltevésem szerint ismert információt tartalmazó elemek, azaz [-új] jegyűek; viszont nem ténamegjelölő funkciójuk, mint a [+ról] topikok, tehát az utóbbi jegyet nem tartalmazzák, ezért nem is kerülnek a bal perifériára.

Pragmatikai értelmezését tekintve, mint már a bevezető példánál (2.1.) utaltam rá, a magyar BK lehet kontrasztív, de nem feltétlenül az. Kontrasztív értelmezés esetén a némethez hasonló jegyszerkezetet tételezek fel, ezért játszik itt is szerepet a MAX[RÓL&KONTR] megszorítás. Természetesen a felszíni szerkezetbeli eltérést ez nem okoz, viszont megmagyarázza a BK két különböző értelmezési lehetőségét és a rezumptív névmás esetenkénti hangsúlyosságát a magyarban.

(T10) Magyar kontrasztív BK – a kihelyezett frázis jegyei: [+új], [+ról] és [+kontrasztív]

- a. Bélát[+új], [azt[+ról,+kontr] felhívta Mari.]
- b. Bélát[+új], [felhívta azt[+kontr,+ról] Mari.]
- c. Bélát[+új,+kontr], [azt[+ról] felhívta Mari.]
- d. Bélát[+új,+kontr] felhívta Mari.
- e. Bélát[+új,+kontr,+ról] felhívta Mari.

„Bélát”: [+új] [+ról] [+kontr]	*X +Ú+R	MAX (D.O.)	MAX [R&K]	DEP (LEX)	X _[+R] P	SP,PS	MAX (S)	PA
a.				*			*	☆
b.				*	☆!		*	*
c.			*!	*			*	☆
d.		*!	*				*	☆
e.	*!						*	☆

4. Összefoglalás

Az elemzés célja a BK pragmatikai és szintaktikai jellemzőit is figyelembe vevő vizsgálat volt, éppen ebből a célkitűzésből adódnak esetleges pontatlanságai és hiányai is: egy formálisan kevésbé „megfogható” nyelvi szint adatait próbálja bevonni a mondattani elemzésbe. A szakirodalomban leírt korpuszvizsgálatokon túl még továbbiakra is szükség lenne annak meghatározásához, valójában miben áll egy balra kihelyezett elem újdonsága – egyelőre ezt a kérdést nyitva kell hagynom.

A bemutatott optimalitáselméleti elemzés előnyei, hogy (i) csak illesztő- és hűségességi megszorítások használatával levezethető mind a meghatározott alanyi pozícióval rendelkező, mind a topik-prominens típusba tartozó nyelvek mondat szerkezete; továbbá (ii) a pragmatikai jegyekre érzékeny megszorítások pedig képesek az inputnak – és ezáltal a kontextus-

nak – megfelelő topikalizációs vagy balra kihelyezéssel szerkezet kiválasztására, ill. képesek többféle típusú BK szerkezetet megkülönböztetni.

HIVATKOZÁSOK

- Choi, Hye-Won 2001: Binding and Discourse Prominence: Reconstruction in “Focus” Scrambling, in Geraldine Legendre – Jane Grimshaw – Sten Vikner eds: *Optimality-theoretic Syntax*, Cambridge, Mass., MIT Press, 143–170.
- É. Kiss, Katalin 2002: *The syntax of Hungarian*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Féry, Caroline 2006: The Prosody of Topicalisation, ROA 774–0905. <<http://roa.rutgers.edu>>
- Frey, Werner 2000: Über die syntaktische Position der Satztopiks im Deutschen, *ZAS Papers in Linguistics* 20, 137–172. <www.zas.gwz-berlin.de/mitarb/homepage/frey/1130927092.pdf>
- Frey, Werner 2001: On some dislocation constructions in German and English, Zentrum für Allgemeine Sprachwissenschaft, Typologie und Universalien-forschung (ZAS), Berlin. <http://www.zas.gwz-berlin.de/?publications_zaspil>
- Frey, Werner 2004: Zur Syntax der linken Peripherie im Deutschen, in Franz Josef d'Avis hrsg.: *Deutsche Syntax: Empirie und Theorie. Göteborger Germanistische Forschungen*. <<http://amor.rz.hu-berlin.de/~h0594bbb/pdf-files/2005-Frey-LinkePeriph-neu.pdf>>
- Gáspár, Miklós 2005: Coordination in Optimality Theory, doktori disszertáció, ELTE, Budapest.
- Givón, Talmy szerk. 1983: *Topic Continuity in Discourse. A Quantitative Cross-Linguistic Study*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing.
- Gregory, Michelle L., Laura A. Michaelis megj.e.: Topicalization and Left-Dislocation: A Functional Opposition Revisited, *Journal of Pragmatics* 33, 1665–1706.

- Gundel, Jeanette K. 1988: Universals of topic-comment structure, in Michael Hammond – Edith Moravcsik – Jessica Wirth eds: *Studies in linguistic typology*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 209–239.
- Hidalgo, Raquel 2000: Establishing topic in conversation. A contrastive study of Left dislocation in English and Spanish, in A. Downing – J. Moya – J. I. Albentosa eds: *Talk and text. Studies on spoken and written discourse*, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 31–50. <<http://www.ucm.es/info/circulo/no11/hidalgo.htm>>
- Lipták, Anikó – Luis Vicente 2006: Pronominal doubling under topicalisation. <<http://www.ling.auf.net/lingBuzz/000247>>
- Lambrecht, Knud 1994: *Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lambrecht, Knud 2001: Dislocation, in Martin Haspelmath et al. eds: *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*. Vol. 2, Berlin, de Gruyter.
- Molnár, Valéria 1998: Topic in Focus. On the Syntax, Phonology, Semantics and Pragmatics of the So-Called “Contrastive Topic” in Hungarian and German, *Acta Linguistica Hungarica* 45, 89–166.
- Newson, Mark 2004: Deforestation in syntax, *The Even Yearbook* 6, 135–148.
- Nolda, Andreas 2004: Topics Detached to the Left: On Left Dislocation, Hanging Topic and Related Constructions in German, *ZAS Papers in Linguistics* 35, 423–449.
- Prince, Ellen F. 1997: On the Functions of Left-Dislocation in English Discourse, in A. Kamio ed.: *Directions in functional linguistics*, Philadelphia/Amsterdam, John Benjamins, 117–144.
- Ross, John. 1967: *Constraints on Variables in Syntax*. Doktori disszertáció, MIT, Cambridge, M.
- Shaer, Benjamin – Werner Frey 2003: ‘Integrated’ and ‘Non-Integrated’ Left-peripheral Elements in German and English, *ZAS Papers in Linguistics* 35, 465–502. <<http://amor.rz.hu-berlin.de/~h0594bbb/pdf-files/2004-Shaer-Frey-ZAS-PIL.pdf>>